

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü

Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi

Dergiye Geliş Tarihi: 12.10.2012
Yayına Kabul Tarihi: 14.01.2013

Baş Editör: Naim Çağman
Alan Editörü: Murat Sayılı

Tarımsal Kobi'lerin Kırsal Kalkınmadaki Rolü (Tokat Merkez ve Niksar İlçeleri Örneği)

Nuray KIZILASLAN^{a,1} (nuray.kizilaslan@gop.edu.tr)
Funda TETİK^b (fundi1907@hotmail.com)

^{a,b}Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 60250 Tokat.

Özet – Bu araştırmada Tokat Merkez ve Niksar ilçelerindeki tarımsal KOBİ'lerin (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) kırsal kalkınmadaki rolleri belirlenmeye çalışılmıştır. KOBİ ve çiftçilerle anket yapılarak veriler oluşturulmuştur. Tarımsal ürün işleyen toplam 15 işletme ile görüşülmüş ve buna bağlı olarak seçilen 20 köyde salkım örnekleme yöntemiyle her köyden ikişer kişi seçilerek toplam 40 çiftçi ile anket yapılmıştır. Çiftçilerin sorunları, ekonomik ve sosyal durumları incelenmiş ve KOBİ'ler hakkında görüşleri ve iletişimleri ortaya konulmuştur. Ayrıca KOBİ'lerinde çiftçilerle olan iletişimi, kırsal kalkınma projesi altında hibe/ kredi alıp almadıkları, sorunları yöreye olan katkıları belirlenmiştir. Kırsal kalkınmanın sağlanmasında etkili olabilecek hibe ve kredilerin en fazla iş geliştirme ve makine alımında kullandıkları görülmüştür. İşletmelerin çiftçilerle hammadde alımı konusunda iletişimlerinin olduğu çiftçinin ürününün tarladan işletmeye ulaşmasıyla hem çiftçi hem de işletme sahibinin karlı olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Tarımsal KOBİ'lerin bölgede halen yetersiz sayıda olduğu ve bölgedeki KOBİ'lerinde bazı durumlarda hammadde ihtiyaçlarını farklı bölgelerden karşılamakta olduğu görülmektedir. Bu araştırmaya göre bölgedeki işletmelerin çiftçiyle daha yakın iletişimde olmaları, tarım sanayi entegrasyonunun daha etkin sağlanması, bölgede tarım ve hayvancılığa gereken önemin verilmesi, çiftçilerin bilinç düzeylerinin artırılması için KOBİ'lerin eğitim çalışmaları yapması ve genç yaşta büyük şehirlere göçün engellenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler –
KOBİ, Kırsal
Kalkınma, Kredi, Hibe.

Gaziosmanpaşa Journal of Scientific Research 2 (2013) 73-90

The Role of Agricultural Small and Medium Sized Enterprises In Rural Development (Case Study of Central and Niksar District of Tokat)

Abstract – This research aims to determine roles of Agricultural Small and Medium Sized Enterprises (Agro-SMEs) in rural development in Tokat and Niksar. Data were collected from Agro-SMEs and producers via survey. The researcher interviewed with fifteen enterprises that process agricultural products

¹ Baş Yazar

and according to these enterprises twenty villages are chosen and two villagers are chosen from these villages with the cluster sample model and our questionnaire is applied to forty villagers. This research determined problems, economic and social conditions of producers, producers' point of views about Agro-SMEs and their communication. In addition, this research determined if the enterprises get financial support for rural development projects as credit or donation, communication issues between Agro-SMEs and producers, their problems and their contribution to this region. It is understood that credits and donations, that could be helpful for rural development are used for business development and purchase of machinery. Also, it is understood that enterprises have communication between producers about purchase of raw materials and as a result of direct transportation of raw materials from producers field to the factory is beneficial for both producers and enterprises. However, it is understood that Agro-SMEs are still insufficient in numbers and sometimes this region's Agro-SMEs provide their raw materials from some other regions. According to this research, enterprises in this region should improve their communication with the villagers, they should ensure more effective integration of agriculture and industry, necessity of animal husbandry should be considered, Agro-SMEs should do educational works to improve level of producers' consciousness and migration of young people to big cities should be prevented.

Keywords -
*Agro-SMEs , Rural
Development, Credit ,
Grant.*

Received: 12.10.2012

Accepted: 14.01.2013

1. Giriş

Türkiye, dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı kalkınmayı daha 1930' lu yıllarda uygulamaya koyan nadir ülkelerdendir. Özellikle 1929 ekonomik buhranı ile başlayan kriz genç Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve tarım ürünlerine dayalı olan ihracat olanaklarını sektete uğratmıştır. Dış dünyada meydana gelen bu olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye'nin yapacağı tek şeyin tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak kaynak yaratılması olduğuna karar verilmiştir. Buradan hareketle, cumhuriyetin kuruluş yıllarında dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924' teki 442 sayılı Köy Kanununu çıkarmışlardır [1]. Bu yasa ile kalkınmanın köyden başlaması gereği vurgulanmış, köylere hukuki bir kişilik tanınmış ve tarihte ilk defa köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmuştur [2]. Bu dönemlerden itibaren kırsal kalkınma çabaları devam etmektedir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporunda kırsal kalkınma, "kırsal yerleşimlerde yaşayanların, insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, gelirlerinin artması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireyin hayatına yansması süreci" olarak tanımlanmıştır [3].

Kırsal kalkınmanın amacı, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplum yaşam standardının iyileştirilmesi için bütünleşmiş sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır [4].

Dünya Bankası ve Avrupa Birliği tarafından kırsal kalkınmanın son yıllarda önemi daha fazla ortaya çıkarılmaktadır. AB bölgesel kalkınma programlarının gelişme eksenini, bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasıdır. Bu kapsamda program öncelikleri; KOBİ'lerin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, küçük ölçekli altyapı inşaatlarının desteklenmesi, yerel kalkınma girişimlerinin desteklenmesi, kurumsal kapasitenin oluşturulması ve güçlendirilmesi, ve teknik yardımdır. Bu bağlamda, Türkiye'de 43 ilde bölgesel kalkınma programları başlatılmış olup Tokat'ta bu iller arasında yer almaktadır. Araştırma bu anlamda Tokat Merkez ve Niksar ilçelerinde yoğunlaşan KOBİ'lerin kırsal kalkınmaya katkısı ve uygulanan projelerin etkinliğini görmek açısından önemli görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerin kalkınmasında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte en önemli sektör tarıma dayalı sanayidir. Tokat bölgesi tarım açısından oldukça elverişli iklim ve toprağa sahip olması bu bölgenin tarımsal olarak önemini artırmaktadır. Son yıllarda bu bölgede tarıma dayalı sanayi işletmelerinde artış görülmektedir. Özellikle KOBİ niteliğindeki işletmelerin desteklenmesiyle bu yönelim ortaya çıkmıştır. Bundaki en önemli pay ise gerek AB gerek dünya bankası gerekse ulusal fonlardan sağlanan kredi ve hibe programlarıdır.

Bu nedenle, Tokat ili Merkez ve Niksar ilçelerinde bulunan tarımsal KOBİ'lerin buldukları yöreye yapmış oldukları katkıların ortaya konulması çalışmanın ana amacını oluşturmuştur. Bu amaç çerçevesinde; işletmelerin kırsal kalkınmadaki rollerini belirlemek, istihdam açısından katkılarını ortaya koymak, bölgeye ekonomik, sosyal açıdan yapmış olduğu katkıyı incelemek hedeflenmiştir. Ayrıca işletmelere hammadde sağlayan çiftçilerin işletmelerle ilgili düşünceleri, bu işletmelerle olan ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini saha çalışmasından elde edilen veriler oluşturmuştur. Anketler çiftçiler ve KOBİ niteliğindeki tarımsal işletmelerle yapılmıştır.

Araştırma bölgesinde tarımsal ürün işleyen işletmelerin seçiminde Tokat ve Niksar Ticaret Odası, KOSGEB, İl ve İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü kayıtlarından yararlanılmıştır. Tokat İli ve İlçelerinde tarımsal ürün işleyen işletmeler 37 adettir. Seçilen Tokat Merkez ve Niksar İlçelerinde 20 işletme bulunmakta olup Tokat genelindeki işletmeler içerisindeki oranı % 67'dir. Bu nedenle araştırma bölgesi Tokat Merkez ve Niksar İlçeleri seçilmiş olup 20 işletmeyle tam sayım yapılmıştır. Ancak bu işletmelerden anket uygulamasında 5 işletmenin iş değişikliği ve anket istememesinden dolayı 15 işletme ile görüşülmüştür.

Araştırma bölgesindeki köyleri belirlemek için Tokat il Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü kayıtlarından faydalanılmıştır. Araştırma kapsamındaki Tokat Merkez ve Niksar İlçelerinde toplam 201 köy ve belde belirlenmiştir. Köyler ve belediyelerden gayeli olarak %10 ile görüşülmesi uygun bulunarak 20 köy belirlenmiştir.

Araştırma bölgesindeki çiftçilerin belirlenmesinde küme örneklem tekniği [5] dikkate alınarak 20 köyden ikişer anket planlanmış ve toplam 40 anket yapılmıştır. Bu köyler Tokat Merkez ilçesinden; Kemalpaşa, Akyamaç, Taşlıçiftlik, Kömeç, Küçükbağlar, Büyükbağlar,

Akbelen, Gülpınar köyleri ve Niksar ilçesinden, Ormancık, Gürçeşme, Tamlar, Cercöy, Boğazbaşı, Yolkonak, Haydarbey, Yarbaşı, Çengelli, Çimenözü, Hacılar, Yeşilköy'dür. Seçilen bu köyler özellikle KOBİ'lerin hammadde ve ürün arz talebinde öne çıkan köylerdir. İşletmelerle görüşülürken ürün alımlarının yoğun olarak bu köylerden yapıldığı belirlenmiştir.

3. Küçük Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)

KOBİ'ler dünyada ekonominin dinamik yapılarını oluşturdukları gibi, özellikle sanayileşme sürecinde olan ülkelerde sosyal ve ekonomik gelişmede önemli bir işleve sahiptirler. KOBİ'ler, az sermaye kullanımı ile birlikte çoğunlukla el emeğine yönelik işletmelerdir. Çabuk karar verme mekanizması, büyük şirketlere göre daha az yönetim giderleri ile ucuz üretim gerçekleştirmeleri KOBİ'lerin temel özellikleri olarak belirtilebilir [6].

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin tanımı, nitelikleri ve sınıflandırılması hakkında yönetmelikte, iki yüz elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 25.000.000 (Yirmi beş milyon) TL'yi aşmayan ve mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ve kısaca "KOBİ" olarak adlandırılan ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır [7].

4. Tarımsal Ürün İşleyen KOBİ'ler ve Yerel Ekonomik Kalkınma

Bitkisel veya hayvansal ürün işleyen işletmeler tarımsal KOBİ'lerdir. Tarımsal KOBİ'ler kırsal kalkınmanın motoru konumundadır. Özellikle tarımsal kalkınma kooperatiflerinin bu süreçte oynayacağı rol büyüktür. Çünkü tarım sektörünü ve kırsal bölgeyi sanayi ile buluşturacak ve meydana gelecek katma değeri bölge insanına aktaracak önemli kaynaklardan biri bu küçük tarımsal sanayi birimleri olacaktır [8]. Bunun yanında özel sektörün modern ve rekabet ölçekli yatırımlarını da kırsala yönlendirerek kırsal kalkınmaya destek verilmesi gerekecektir.

Tarımsal KOBİ'lerin ulusal kalkınmadaki rolleri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından giderek artan bir şekilde önem kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle bu tür işletmelerin kurulması için oluşturulan projelere 1980'li yıllardan sonra ulusal ve uluslararası kalkınma ajansları, Dünya Bankası, Uluslararası Finans Birliği (IFC) gibi kuruluşların ayırdığı finansman miktarları son yıllarda artış göstermektedir. Özellikle ulusal kalkınma politikalarında güçlü bir tarım sektörünün oluşturulmasında bu sektörün ürettiği hammaddeleri işleyecek olan sanayilerin kurulmasının önemi de ortaya çıkmıştır[9].

Yerel ekonomik kalkınmaya yardımcı olacak sanayileşmenin rolü Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü'nün (UNIDO) "Sanayileşme ve Kırsal Gelişme" isimli yayınında şöyle özetlenmektedir. "Gelişmekte olan ülkelerde ek ve gelir getirici iş olanakları yaratmak ve kırsal nüfusun temel gereksinimlerini karşılamak için sanayileşmeye gerek vardır. Tarımsal faaliyetlerin kırsal ekonomilerin temelini oluşturmaları ve nüfusun büyük bir bölümünün geçimini sağlaması nedeniyle, tarım kesiminin kırsal gelişme için başlama noktası olarak ele alınması gerekmektedir. Yerel kalkınma ile sanayi arasında güçlü bir bağ oluşmaktadır. Tarımsal gelişme ilerledikçe doğal olarak sanayi kesimi artan öneme sahip olacaktır"[10].

Türkiye’de YEK’in sağlanması için uygulanacak plan ve projelerde tarımsal KOBİ’lere yönelik yaklaşımlarda en önemli kriter kaynak gereksinimlerini, mukayeseli üstünlüğü ve diğer sektörler ile tamamlayıcı bağlantıları en etkin şekilde sağlayacak sanayilerin belirlenmesidir [11].

5. Araştırma Bulguları

5.1. KOBİ’lerin Genel Durumu

Araştırma kapsamındaki KOBİ yöneticilerinin yaş ve eğitim durumu Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge1. İşletme Yöneticilerinin Yaş ve Eğitim Durumu

Yaş	Sayı	%	Eğitim	Sayı	%
20-30	1	6,66	İlkokul ve Ortaokul	4	26,67
30-40	2	13,34	Lise	6	40,00
40-50	8	53,33	Lisans	4	26,67
50+	4	26,67	Yüksek Lisans	1	6,66
Toplam	15	100,00	Toplam	15	100,00

Ankete katılan 15 işletme sahibinin %53,33 ü 40-50 yaşlardadır. Bunu %26,67 ile 50’li yaşlarda olan işletmeciler takip etmektedir. Geri kalan %13,34’ü 30’lu yaşlarda ve %6,66 si 20’li yaşlardadır. İşletme sahiplerinin büyük çoğunluğunun 40 yaş ve üzeri kişilerden oluştuğu görülmektedir. Genç girişimcilerin az olmasını nedeni olarak gençlerin ticaretten çok devlet kurumlarında çalışmak istediğinden dolayı tercihlerini ilk olarak devlet veya sigortalı işlerde denedikleri şeklinde ifade edilmiştir.

İşletme yöneticilerinin öğrenim durumuna bakıldığında %40,00 ile en fazla lise mezunları bulunmaktadır. Lisans ve yüksek lisans yapan işletme yöneticisinin oranı düşüktür. Burada örgün eğitim de dikkate alınarak özellikle hizmet içi eğitim programlarına ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanabilir.

Özgen ve Doğan [12], yaptıkları çalışmalarında KOBİ yöneticilerinin işletmelerinin zayıf ve güçlü yönlerini belirlemede ve işletme sorunlarını tanımlayabilmede eğitim programlarına ihtiyaçları bulunduğunu belirtmişlerdir. KOBİ’lerin işletme türlerine göre dağılımları Çizelge 2’de verilmektedir

Çizelge 2. KOBİ'lerin işletme türleri

Şirket Türü	İşletme Sayısı	%
Adi Ortaklık	1	6,66
Özel Şahıs işletmeleri	6	40,00
Limited Şirket	7	46,68
Anonim Şirket	1	6,66
Toplam	15	100,00

İşletmelerden 7 adedi (%46,68) limited şirkettir. %40'lık bir oranla özel kişi işletmeleri bu işletmeleri takip etmektedir. Adi ortaklık ve anonim şirket %6,66'lık bir paya sahiptir. Alüftekin [9] Karaman ilindeki tarımsal KOBİ'lerle ilgili yaptığı çalışmada ankete katılan işletmelerin %70 i Anonim şirket %30 ise limited şirket olduğunu belirlemiştir. Armağan [13], Aydın ilindeki KOBİ kapsamındaki tarıma dayalı sanayi işletmelerinde yürüttüğü çalışmada işletmelerin %40'ının Limited Şirket, %36,7'sinin Anonim Şirket, %16,7'sinin ferdi mülkiyet, %3,3'ünün Adi ortaklık ve %1,7'sinin Kolektif şirket statüsüne sahip olduğunu belirlemiştir. Yine Konya ilinde un sanayisi alanında yürütülen bir araştırmada ise, işletmelerin %78,6'sının Anonim, %21,4'ünün Limited şirket statüsüne sahip oldukları belirlenmiştir[14]. KOBİ'lerin işledikleri ürün türüne göre dağılımı Çizelge 3' de verilmektedir.

Çizelge 3. KOBİ'lerin işledikleri ürün grubu

İşlenen Ürün	İşletme Sayısı*	%
Meyve – Sebze İşletme sanayi	8	53,33
Süt ve Süt Ürünleri	5	33,33
Öğütülmüş Tarım Ürünleri	5	33,33
Et Ürünleri	2	13,33
Diğer (tohum yetiştiriciliği, baharat işleme)	2	13,33

*Bazı işletmelerin yan kuruluşları da olduğu için toplam işletme sayısı fazla gözükmektedir.

KOBİ'lerin işledikleri ürünlerden ilk sırayı meyve sebze işletmeleri almaktadır. Bölgenin iklimsel özelliğinden dolayı meyve sebze üretimi oldukça fazla olduğundan tarımsal işletmeler bu alanda yoğunlaşmıştır. Bunu süt ve süt ürünleri ile öğütülmüş tarım ürünleri takip etmektedir. KOBİ'lerin yıl içerisinde daimi ve geçici işçi çalıştırma durumu Çizelge 4'de verilmiştir

Çizelge 4. KOBİ'lerin daimi ve geçici işçi çalıştırma durumu

Geçici İşçi	İşletme Sayısı	%	Daimi İşçi	İşletme Sayısı	%
Hiç çalıştırmayan	5	33,33	Hiç çalıştırmayan	--	--
1-10	5	33,33	1-10	5	33,33
10-100	3	20,00	10-50	8	53,33
100+	2	13,34	50+	2	13,34
Toplam	15	100,00	Toplam	15	100,00

İşletmeler büyüklüklerine ve ihtiyaca göre geçici işçi çalıştırmaktadırlar. İşletmelerin %13,34'ü 100 kişi ve üzeri geçici işçi çalıştırmaktadır. Geçici işçi çalıştıran işletmeler genelde yurtdışına ihracat yapan işletmeler olduğu için belli dönemlerde işin hızlanması için geçici işçi alımı yapmaktadırlar. Özellikle geçici işçi çalıştıran işletmeler arasında yoğunluk ceviz işleme işletmelerindedir.

Anket yapılan yörede işletme büyüklüğü genellikle orta büyüklükte olduğundan daimi çalışan işçi sayısı yoğunluklu olarak 10 ile 50 kişi arasında değişmekte olup bu işletmeler %53,33'ü oluşturmaktadır. %33,33'ü 1-10 işçi çalıştırmaktadır. 50 ve üzeri daimi işçi çalıştıran işletmeler işletmelerin tamamının %13,34'üne denk gelmektedir. KOBİ'lerin faaliyet sürdürdükleri kuruluş yerlerine göre dağılımları Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. KOBİ'lerin faaliyet sürdürdükleri kuruluş yerleri

Faaliyet sürdürülen yer	İşletme sayısı	%
Yerleşim yerine yakın	7	43,65
Organize sanayi bölgesi	4	25,00
Küçük sanayi sitesi	4	25,00
Yerleşim merkezi	2	12,50

*Bazı işletmelerin yan kuruluşları da olduğu için toplam işletme sayısı fazla gözükmektedir.

İşletmelerin %43,65'i yerleşim yerlerine yakın faaliyet göstermektedir. %25,00'i küçük sanayi sitesi ve yine %25,00'i organize sanayi bölgesinde yer almaktadır. Organize sanayi bölgesi (OSB) alt yapı çalışmaları 2007 yılında tamamlanmış olduğundan işletmeler yerleşim yerlerine yakın bölgelerde bulunmakta olup yavaş yavaş OSB'ye taşınmaktadırlar. Ancak hala dağınık bir şekilde üretime devam edildiği söylenebilir. Bu işletmelerin %12,50'si ise şehir merkezinde faaliyetini sürdürmektedirler. İşletmelerin yıl içerisinde faaliyette oldukları süre Çizelge 6'da verilmektedir.

Çizelge 6. KOBİ'lerin yıl içindeki faaliyet süresi (Ay)

Faaliyet süresi	İşletme sayısı	%
12	12	80,00
6	2	13,33
3	1	6,67
Toplam	15	100,00

KOBİ'lerin yıl içindeki çalışma sürelerine bakıldığında %80,00'i 12 ay faaliyette olup, %13,33'ü 6 ay çalışmakta, %6,67'si ise 3 ay çalışmaktadır. 3 ay çalışan işletme mevsimsel olarak ürünü işleyip pazarlamaktadır. 6 aylık ve 3 aylık dönemde çalışan iş yerleri tam kapasite çalışmamaktadırlar.

KOBİ'lerin hibe veya kredi kullanıp kullanmadıkları araştırılmış ve %80,00'inin hibe ya da kredi aldığı belirlenmiştir. Hibe ya da kredi almayan %20,00'lik kısım gelişme aşamasında almayı düşünmüş ya hibe çıkmamıştır ya da kredi almaya cesaret edemediklerini belirtmişlerdir. KOBİ'lerin hibe veya kredi almak istemelerinin en önemli nedeni, öz kaynaklarının iş yeri açmaya veya geliştirmeye yetmemesinden dolayıdır. KOBİ'lerin kredi/hibe aldıkları kuruma göre dağılımları Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. KOBİ'lerin kredi/hibe aldıkları kuruma göre dağılımı

Kredi/hibe alınan kurum	İşletme Sayısı	%
AB Kırsal Kalkınma Fonu	4	33,33
KOSGEB	4	33,33
Ulusal Bankalar	4	33,33
Dünya Bankası	1	8,33
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1	8,33

*Bazı işletmeler farklı kurumlardan birkaç kez hibe/kredi kullanmıştır.

İşletmelerin %33,33'ü AB Kırsal Kalkınma fonu ve yine %33,33'ü KOSGEB' ten hibe veya kredi almışlardır. Yine aynı oranda bankalardan tarımsal kredilerden yararlanılmıştır. Dünya Bankası ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında hibe/kredi alanların oranı ise ayrı ayrı %8,33'dür. KOBİ'lerin kredi/hibeleri kullanma alanlarına göre dağılımı Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. KOBİ'lerin kredi/hibeyi kullandıkları alanlara göre dağılımı

Kredi/Hibeyi Kullandıkları Alan *	İşletme sayısı	%
İş geliştirme	10	83,33
Makine alımı	8	66,66
İş yeri tadilatı	6	50,00

*Bazı işletmeler birden fazla cevap vermiştir.

İşletmelerin krediyi/hibeyi kullandıkları alanlara bakıldığında, en fazla iş geliştirme daha sonra da makine alımlarında kullanıldığı belirlenmiştir. Kredi/hibeyi %50,00 oranında işletme işyeri tadilatında kullanmıştır. KOBİ'lerin aldıkları kredi ve hibeyi hangi aşamada kullandığı Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. KOBİ'lerin hibe/krediyi kullanma aşamaları

Hibe ve/veya kredi kullanma	İşletme Sayısı	%
Gelişme Aşamasında	9	75,00
Kurulma Aşamasında	3	25,00
Toplam	12	100,00

KOBİ'ler kredi/hibeyi %75,00 oranında gelişme aşamasında kullanırken %25,00 oranında kuruluş aşamasında kullanmıştır. Kuruluş aşamasında çoğunlukla kendi öz sermayelerini kullanmışlardır. KOBİ'lerin kredi/hibe aldıktan sonra işletmedeki değişim Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10. KOBİ'lerin kredi / hibe aldıktan sonraki değişimi

Kredi/Hibe Aldıktan Sonraki Değişim	İşletme Sayısı	%
Yıllık Kazancı Arttı	11	91,66
Makine Araç Gereç Alındı	10	83,33
Eleman Sayısı Arttı	1	8,33
Eleman Sayısı Azaldı	1	8,33

*Bazı işletmeler birden fazla cevap vermiştir.

Kredi/hibe aldıktan sonra KOBİ'lerin %91,66'sının yıllık kazancında artış yaşanmıştır. %83,33'ü makine ve araç gereç alımının olduğunu belirtmiştir. %8,33'ü eleman sayısında artış ve yine %8,33'ü eleman sayısında azalış olduğunu ifade etmiştir. İş geliştirmede kullanıldığından dolayı yıllık kazançta da paralel bir artış görülmektedir. KOBİ'lerin kredi /hibe almadan önce ve aldıktan sonraki büyüklük durumu Çizelge 11'de verilmiştir.

Çizelge 11. KOBİ'lerin kredi/ hibe almadan önce ve aldıktan sonraki büyüklük durumu

Kredi/hibe Almadan önce /aldıktan sonra	İşletme Sayısı	%
Orta /Orta	5	41,67
Küçük / Küçük	3	25,00
Küçük /Orta	2	16,67
Küçük / Büyük	1	8,33
Orta/ Büyük	1	8,33
Toplam	12	100,00

Hibe/kredi kullanan 4 işletmenin ölçeklerinde büyümenin olduğu işletme sahiplerinin beyanlarına göre belirlenmiştir. 8 işletme ise herhangi bir ölçek değişikliğinden söz etmemiştir.

KOBİ'lerin %73,33'ü kuruluş yerine yakın alanlarda hammadde bulmada sorun yaşadığını ifade etmiştir. %26,67'si hammadde sorununun olmadığını belirtmiştir. Hammadde sorununu çözmek için çevre illerin yanında yurtdışından temin yoluna gidilmektedir. Örneğin domatestede bölgede erkenci ve geçil domates çeşitleri olmadığından salça fabrikaları domatesi başka şehirlerden almak durumunda kalmaktadır yine un fabrikaları yeteri kadar buğday yetiştirilmediğinden dolayı şehir dışından almakta hatta yurt dışından ithal etmektedir. KOBİ'lerin çiftçilerle iletişimleri hakkında bilgi Çizelge 12'de verilmiştir.

Çizelge 12. KOBİ'lerin çiftçilerle iletişim durumu

Çiftçi ile iletişim	İşletme Sayısı	%
Çok İyi	5	33,34
İyi	6	40,00
Orta	2	13,33
Zayıf	2	13,33
Toplam	15	100,00

KOBİ'lerin bölgedeki çiftçiyle iletişimi kuvvetli olmalıdır. Hammadde tedariki, kapasite kullanımı, taleplerine göre arzın oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması, çiftçide farkındalığın yaratılması, istihdam olanakları açısından bu önemlidir. Ayrıca çiftçiler açısından da üretim planlaması yapmak, ürününü üretirken ürünün pazarı konusunda belirsizliği ortadan kaldırmak, ürününü değer fiyatlarından satabilmek için de önemlidir. Çiftçilerle iletişime bakıldığında KOBİ'lerin %40,00'ı çiftçilerle iletişimi iyi olarak, %33,34'ü çok iyi olarak değerlendirmektedir. %13,33'ü iletişim düzeyini orta görmekte

iken %13,33'ü ise iletişimin zayıf olduğunu belirtmiştir. KOBİ'lerin bölgedeki çiftçilerle görüşme sıklıkları Çizelge 13' de verilmiştir.

Çizelge 13. KOBİ'lerin çiftçilerle görüşme sıklığı

Çiftçilerle görüşme sıklığı	İşletme Sayısı	%
Çok sık	6	40,00
Gerek Duyulduğunda	6	40,00
Ara Sıra	3	20,00
Toplam	15	100,00

KOBİ'lerin çiftçilerle görüşme sıklığına bakılığında % 40,00 oranında çok sık görüşüldüğü, yine %40,00 oranında gerek duyulduğunda, %20,00 si ara sıra görüştiklerini söylemektedir. KOBİ'lerin çiftçilerle görüşme nedenleri Çizelge 14' de verilmiştir.

Çizelge 14. KOBİ'lerin çiftçilerle görüşme nedenleri

Çiftçilerle Görüşme Nedeni	İşletme Sayısı	%
Hammadde Alımı	14	48,27
İşledikleri ürünle ilgili bilgi vermek	7	24,13
Kendilerini Tanıtma	6	20,68
Sözleşme yapmak	2	6,89

*Bazı işletmeler birden fazla cevap vermiştir.

KOBİ'lerin çiftçilerle görüşme nedenleri daha çok hammadde alımı içindir. %24,13'ü işledikleri ürünlerle ilgili bilgi vermek dolayısıyla kapasitelerini tam kullanmak için, %20,68'i kendilerini tanıtmak için, geriye kalan %6,89'u ise sözleşme yapmak için görüştiklerini bildirmişlerdir.

5.2. Çiftçilerin Genel Durumu

Anket yapılan çiftçilerin yaşları Çizelge 15' de verilmiştir.

Üreticilerin yoğunlukta olduğu yaş 40 yaş ve üzeri kişilerdir. 40 ile 50 yaşları arası çiftçiler toplam çiftçilerin %32,50'si kadardır. Çiftçilerin %27,50'si 30-40 yaş arası, %22,50'si 60 yaş ve üzeri, %17,50'si 50-60 yaş arasında bulunmaktadır. Çiftçilerin sosyal güvenceleri Çizelge 16' da verilmiştir.

Çizelge 15. Çiftçilerin yaş durumu

Yaş	Çiftçi Sayısı	%
30 - 40	11	27,50
40 – 50	13	32,50
50 – 60	7	17,50
60 +	9	22,50
Toplam	40	100,00

Çizelge 16. Çiftçilerin sosyal güvence durumu

Sosyal Güvence Türü	Çiftçi Sayısı	%
Çiftçi Bağ-kuru	25	62,50
Yeşil Kart	3	7,50
SSK	7	17,50
Emekli Sandığı	4	10,00
Güvencesi yok	1	2,50
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin %97,50'inin sosyal güvenceleri var iken %2,50 oranındaki kısmın güvencesi bulunmamaktadır. %62,50'si çiftçi bağ-kurlu olup %17,50'si SSK, %10,00'u emekli sandığı güvencesi olan memur ya da emekli çiftçilerdir. %7,50'inin ise yeşil kartı bulunmaktadır. Çiftçilerin eğitim durumları Çizelge 17' de verilmiştir.

Çizelge 17. Çiftçilerin eğitim durumu

Eğitim Durumu	Çiftçi Sayısı	%
İlkokul	25	62,50
Ortaokul	8	20,00
Lise	3	7,50
Okuryazar Değil	1	2,50
Okuryazar	1	2,50
Önlisans	1	2,50
Lisans	1	2,50
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin eğitim düzeyine bakıldığında %62,50'si ilkokul %20,00'si ortaokul %7,50'si lise, %2,50'si lisans , %2,50'si önlisans %2,50'si okuryazar değil, %2,50'si ise okuryazardır. Çiftçilerin hane halkı birey sayıları Çizelge 18'de verilmiştir.

Hanede 2-4 bireyli ailelerin oranı %47,50'dir. %40,00'ı 4-7 birey ve %12,50 ile 8 kişi ve üzerinde birey bulunan aileler oluşturmaktadır. Bunun yanında 2 ile 4 kişi arasında bulunan hane halkı sayısı %47,50 olmasına rağmen her evde neredeyse en az bir aile büyüğü bulunmaktadır. Aile yapılarına bakıldığında ataerkil aile yapısının anket yapılan bölgede yoğunlaştığı görülmektedir. Çiftçilerin şehir merkezine gitme sıklığı Çizelge 19'da verilmiştir.

Şehir merkezine veya gitme sıklığına bakıldığında %42,50'si haftada 1 kez , %27,50'si haftada 2-3 kez, %15,00'i 15 günde bir , %10,00'u her gün, %5,00'i ise ayda bir şehir veya ilçe merkezine gitmektedir. Her gün şehir merkezine gidenler kamu kuruluşu veya özel sektörde de çalışan çiftçilerdir.

Anket yapılan bölgede çiftçilerin %57,50'si hibe / kredi kullanmıştır. Çiftçilerin hiçbiri hibe almamış kredi almıştır. Kredi alan çiftçinin ortalama 8.117 liralık kredi kullanıldığı görülmüştür. Çiftçilerin %42,50'si kredi veya hibe kullanmamıştır. Şahıs borcu olan 5 kişinin kişi başına ortalama 8200 lira borcu vardır. Alacaklı olan 9 kişinin, kişi başına düşen alacak miktarı 24.100 liradır. Çiftçilerin yıllık ortalama giderleri Çizelge 20'de verilmiştir

Çizelge 18. Hane halkı birey sayısı

Hane halkı birey sayısı	Çiftçi Sayısı	%
2 - 4 birey	19	47,50
4 -7 birey	16	40,00
8 + birey	5	12,50
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin gider tablosuna bakıldığı zaman toplamda yıllık haneye harcamakta olduğu miktar 10516,13 liradır. Ortalama bir çiftçi hanesinin gıda ihtiyacını karşılamak için yıllık 4097 lira harcaması olmakta buda aylık 341,40 lira yapmaktadır. Çiftçiler zaten yiyeceklerinin büyük bir kısmını kendileri karşıladığını da belirtmiştir. Giyim için yıllık ortalama 822,50 lira harcamaktadırlar. Sağlık masraflarını devlet karşıladığından dolayı 186,25 lira yıllık ortama masrafları var olduğu belirlenmiştir. Eğitim masrafları 588,75 liradır. Ulaşım harcamanın yine büyük bir kısmını almakta olup yıllık ulaşım masrafı ortalama 1747 liradır. Çok az kişi ev eşyası ve eğlenceye para harcamaktadır. Yakacağa bakıldığında çoğu odununu ya ormandan ya da kendi ağaçlarının dallarından karşılamakta yakacağa da ortalama 518,75 lira harcamaktadırlar. Tüp harcamalarında aileler kışın çoğunlukla soba üzerinde pişirdiklerinden 504,22 lira tüp masrafları vardır. Telefon gideri 762 liradır. Her evde telefon olduğu gibi cep telefonu ve bazı evlerde internet ücretleri de telefon ücretine dâhil edilmiştir.

Çizelge 19. Çiftçilerin şehir merkezine gitme sıklığı

Şehir Merkezine Gidilme Sıklığı	Çiftçi Sayısı	%
Her Gün	4	10,00
Hafta da 2-3 Kez	11	27,50
Haftada 1 Kez	17	42,50
15 Günde 1 Kez	6	15,00
Ayda 1 Kez	2	5,00
Toplam	40	100,00

Son yıllarda haneden göç edenlerin %32,50 olduğu belirlenmiştir. Son yıllarda hane halkından ayrılıp başka yerlere göç edenlerin tamamı iş bulmak için büyük şehirlere gitmişlerdir. Bölgede gençlere iş olmadığından dolayı aileleri memleketlerini terk ettiklerini söylemektedir. Göç edenlerin tamamı ise 20 ile 30 yaş arası gençlerdir.

Son yıllarda köyün dışında olup da tekrardan haneye dönüş yapanların oranı ise %22,50'dir. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizden dolayı iş yeri batan veya işten çıkarılanlar tekrardan bölgeye dönüş yapmışlardır. %77,50'si geri dönmemiştir.

Çizelge 20. Çiftçilerin yıllık gider tablosu

Yıllık Giderler	Ortalama Yıllık Harcama miktarı (TL)	%
Gıda	4097,00	39,00
Ulaşım	1747,00	16,50
Giyim	822,50	8,00
Elektrik – Su	815,40	7,50
Telefon	762,00	7,50
Eğitim	588,25	5,50
Yakacak	518,75	5,00
Tüp	504,22	4,50
Ev Eşyası	312,50	3,00
Sağlık	186,25	2,00
Eğlence	161,75	1,50
Toplam	10516,13	100,00

Çiftçilerin tarımsal bilgiyi nereden, kimden veya hangi kuruluştan aldıkları Çizelge 21’de verilmiştir.

Çizelge 21. Çiftçilerin tarımsal bilgi kaynaklarına göre dağılımı

Tarımsal bilgi alınan kaynak*	Çiftçi sayısı	%
Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü	24	60,00
Ziraat Odası	14	35,00
Tarım Kredi Kooperatifi	8	20,00
Köydeki Çiftçi	6	15,00
Süt Üreticileri Birliği	3	7,50
Hiçbir yerden	2	5,00

*Birden çok seçenek seçilmiştir.

Çizelgeden genel anlamda üreticilerin İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinden bilgi aldıkları görülmektedir. Burada en önemli etken bölgede tarım yayımcılarının özellikle bazı köylerde bürolarının olması çiftçinin kendi köyünde şehre gitmeden bilgilendirilmesi ve bu tarım yayımcılarının il ve ilçe müdürlüklerine bağlı olarak çalışması nedeniyle bilgi kaynakları sıralamasında %60,00 ile ilk sıradadır. Ardından çiftçilerin büyük bir bölümünün üye olduğu ziraat odası %24,56 ile gelmektedir. %14,03 ile tarım kredi kooperatifi %5,26 ile süt üreticileri birliğinden, %3,50 oranında çiftçi de kimseden bilgi almadığını belirtmektedir. Burada dikkati çeken nokta KOBİ’lerin bilgi kaynağı olmamasıdır. Çiftçilerin kırsal kalkınma projeleri hakkında bilgi sahibi olma durumları Çizelge 22’de verilmiştir.

Çizelge 22. Kırsal kalkınma projesi hakkında çiftçilerin bilgi durumu

Kırsal kalkınma projesi hakkında bilgiler	Çiftçi sayısı	%
Sadece adını duydum	5	12,50
Çok iyi biliyorum	11	27,50
Biraz biliyorum	13	32,20
Duymadım	11	27,50
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin kırsal kalkınma projeleri hakkında az çok bilgi sahibi oldukları belirlenmiştir. Bazı çiftçiler ise konuya oldukça hâkim olduğu gibi bazılarının ise ne olduğuna dair fikirleri bile yoktur. Kırsal kalkınma konusunda daha disiplinli eğitim çalışmalarının yapılmasıyla bölgede bilincin artacağı söylenebilir. Çiftçilerin ürünlerini pazarladıkları yerler Çizelge 23’de verilmiştir.

Çizelge 23. Çiftçilerin Ürettikleri Ürünleri Pazarlama Yerlerine göre dağılımı

Ürünleri pazarladıkları yer	Çiftçi sayısı	%
KOBİ'lere	26	65,00
Meyve-sebze hallerine	5	12,50
Şeker fabrikalarına	4	10,00
Pancar Kooperatifine	2	5,00
Kendi imkânlarıyla	1	2,50
Süt üreticileri birliğine	1	2,50
Şehir dışına	1	2,50
Toplam	40	100,00

Çiftçiler ürünleri çoğunlukla %65,00'ı bölgedeki KOBİ'lere vermektedirler. KOBİ'lerle anlaşamayan çiftçiler ürünlerini hale vermektedirler. Çiftçilerin ve ailelerinin KOBİ'lerde fiilen çalışma durumu Çizelge 24'de verilmiştir.

Çizelge 24. Çiftçilerin ve ailesinin işletmede çalışma imkânı bulmaları

KOBİ'lerde Çalışma İmkânı Bulma Durumu	Kişi Sayısı	%
Evet	6	15,00
Hayır	34	85,00
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin kendisi veya aileleri Küçük Orta Büyüklükteki İşletmelerde fiilen çalışma potansiyeli %15,00 oranındadır. Çiftçilerin %85,00'i ise KOBİ'lerde çalışma imkânı bulamadıklarından şikâyetçilerdir. Çiftçilerle KOBİ'ler arasındaki iletişim durumu Çizelge 25'de verilmiştir

Çizelge 25. Çiftçilerle KOBİ'ler arasındaki iletişim durumu

KOBİ'lerle İletişim	Çiftçi sayısı	%
Orta	17	37,50
Zayıf	12	30,00
Çok zayıf	5	12,50
İyi	6	15,00
Toplam	40	100,00

Çiftçilerin KOBİ'lerle arasındaki ilişki ortadan zayıfa doğru olup bunu nedeni olarak işletme sahiplerinin gelip onlarla görüşmemesi, onları bilgilendirmemesini göstermektedirler.

KOBİ'ler çiftçilerle iletişimlerinin iyi olduğunu belirtirken çiftçiler tam tersini belirtmektedir. Çiftçilerin bunu söylemelerinin temelinde yatan neden ürünü pazarladıkları kişileri birebir görüp tanımak istemeleridir. Bir başka deyişle; çiftçiler KOBİ'lerle iletişimlerinin çoğunlukla hammadde alımı noktasında kaldığını düşünmektedir. KOBİ'lerin kendi faaliyetleri hakkında bilgiler vermesi ve tanıtım yapması, ürün istekleri konusunda bilgiler vererek çiftçilerin yönlendirilmesi ve üretim planlaması yapabilmelerinin sağlanması, ürünlerinin pazar bilgisi ve fiyatları konusunda ekim öncesinde veya sonrasında bilgilendirilmesi noktalarında iletişimi zayıf bulmaktadır.

6. Sonuç

Tokat ili tarım bölgesi olduğundan tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin gelişmiş olması beklenmektedir. Ancak bu beklenen gelişmenin yavaş olduğu söylenebilir. Bölgeye birçok hibe ve kredi yönlendirilmesine rağmen çoğu iş yeri kapanmış veya iş değiştirmiştir. Bunun neden ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir.

Çiftçilerin tarımsal üretimde karşılaştıkları en önemli sorunların başında ürettikleri ürünlerin düşük fiyata satılması gelmektedir. Burada tarımsal ürün işleyen KOBİ'ler ve çiftçiler açısından ürün maliyetleri farklı açılardan değerlendirilmektedir. Tarımsal ürün işleyen KOBİ'ler hammadde maliyetlerini çok yüksek bulup, ihtiyaçlarını Tokat dışından sağlarken; çiftçiler ürettikleri ürünlerden elde ettikleri gelirin maliyetleri karşılamadıklarını belirtmektedirler. Ürün maliyetinin yüksek olma nedeni, girdi fiyatlarının yüksek olması olarak gösterilmektedir. KOBİ'lerde bölgede fiyatların yüksek olmasından ve istedikleri dönemde ürün bulamadıkları bazı ürünlerde erkenci ve geçil ürün yetişemediğinden, ürünleri şehir dışından hatta yurt dışından almaktadırlar. Bu farklı iki yaklaşım yapılan saha çalışmasında da görüldüğü üzere Tokat ilinde tarım-sanayi entegrasyonunun gelişmemesinin temel nedeni olarak görülebilir.

Sosyal sorumluluk kapsamında ise KOBİ'lerin çiftçilerin bulunduğu yerleşim yerlerinde yeteri kadar bir faaliyette ve bilgilendirmede bulunmadıkları da belirlenmiştir. Bu da çiftçilerin üretim ve pazar planlaması yapamamasına ve KOBİ'lerin taleplerine cevap verememelerine neden olmakta arz-talep dengesi kurulamamaktadır. Bu sorunlar kırsal kalkınmanın sağlanmasında yöre için önemli engellerdendir.

Tokat ilinde tarıma dayalı sanayinin canlandırılması için hibe ve desteklerin artırılması, çiftçi ile sanayici arasındaki köprünün iyi kurulması, bölgenin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için sanayicileri cesaretlendirecek hibe ve desteklerin ulusal ve uluslar arası kaynaklar tarafından Tokat'a yönlendirilmesi çalışmalarını ilgili kuruluşlar tarafından yapılmalıdır. Sanayici-çiftçi ya da sanayici- tarım yayımcısı/tarım danışmanı- çiftçi arasındaki iletişim ağı yeterli bir şekilde sağlanmalıdır. Tokat bölgesinin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi ise sanayici ile çiftçi arasındaki arz-talep beklentilerinin planlaması yapılmalı, sanayici talep ve istekleri doğrultusunda arz yönlendirilmelidir.

Kaynaklar

- [1] Eren, T., Kırsal Kalkınmada Bir Model: Köylere Hizmet Götürme Birliği Malkara Uygulaması, DPT Yayınları No: 2312, s.77, Ankara, 1992.
- [2] Geray, C., Kırsal Türkiye’de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, Tuna Yayınları, Ankara, 1981.
- [3] Anonim, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyon Raporu, Ankara (2006).
http://plan9.dpt.gov.tr/oik16_2_kirsalpolitika/kirsalka.pdf (Erişim Tarihi: 16.03.2010)
- [4] Anonim, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, (2009).
<http://sgb.tarim.gov.tr/mevzuat/YPK/20060204-9-2.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2010)
- [5] Özmen, A. Örnekleme.
<http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/ioltp/2294/unite03.pdf> (Erişim Tarihi: 3.12.2012)
- [6] Uludağ, İ., Serin, V., 1990. Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, İstanbul İTO Yayınları, No:1990/25, İstanbul.
- [7] Anonim, Resmi Gazete 18.11.2005, Resmi Gazete Sayısı :25997, Karar Sayısı:20, (2005).
- [8] Uğural, İ., Kırsal Kalkınma, (2007) http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=1994 (Erişim Tarihi: 15.01.2009).
- [9] Alüftekin, N., Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Tarımsal Ürün İşleyen KOBİlerin Rolü: Karaman İli Araştırması, Ankara Üni.Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007.
- [10] Çakar, Y.M., Türkiye’de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum İli Örneği, Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- [11] Gülçubuk, B., “Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayi Yapısının Değişimi ve Kırsal Alana Yansımaları”. Küreselleşme ve AB ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu, Gaziantep, (2003).
- [12] Özgen, H., Doğan, S., ” Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Yönetim Sorunlarının Tespit ve Çözümüne İlişkin Bir Araştırma”, Verimlilik Dergisi, MPM Yayını (1997/2).
- [13] Armağan, E.A., 2004. “Aydın İlinde Küçük ve Orta Ölçekli Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Genel Özellikleri ve İhracat Sorunları”, Tarım Ekonomisi Derneği Dergisi, Sayı:10, Aralık (2004), 12-25.
- [14] Küçükçongar, M., Konya İlinde Un ve Mamulleri Sanayisinin Yapısı, Sorunları, Çözüm Önerileri ve Gıda Sanayisi İçindeki Yeri, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.